

В.В. Орел

ПРОБЛЕМИ ГУМАНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються форми і методи підвищення загальної культури студентів-економістів, формування у них творчого підходу до життєвих проблем, надання їхнім фізичним, моральним та інтелектуальним силам діяльного стану. Результатом такого самовдосконалення стає сформованість у свідомості людини її особистісної сфери культури - світу культури, який розвиває свої сутнісні потенції у процесі самореалізації.

Ключові слова: майбутні економісти, майбутні менеджери, мотивація, педагогічні умови, професійна соціалізація.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства відбуваються значні зміни, які, перш за все, зумовлені перетвореннями в політичній, соціально-економічній, культурній сферах життя України. В молодій державі йде пошук підходів та механізмів її оновлення.

За своєю масштабністю й характером ця проблема не має простих і швидких рішень на жодному з етапів соціального розвитку, що пов'язано не тільки з природними труднощами конструктивного характеру, але й трансформацією геополітичних особливостей, внаслідок чого зміна духовних орієнтирів, плюралістичні трактовки історичного минулого, теперішнього і майбутнього країни створюють атмосферу стихійності суспільного життя з його нестабільністю та непередбачуваністю. Загальним для багатьох національних варіантів пострадянського простору можна вважати ототожнення сьогоденішнього світовідчуття зі станом втоми.

Для оновлення суспільства необхідна не тільки економічна реформа, але й радикальне реформування духовної культури.

Полісемантичність поняття „культура” викликала до життя безліч визначень та концепцій, що співіснують у науці. Рівні осмислення культури, з якою пов'язано буття людини, різняться, змінюються, уточнюються, адже широта охоплених нею явищ викликає особливий ефект закріплення за цим поняттям багатьох смислових відтінків, що, у свою чергу, сприяє варіативному його тлумаченню й використанню. Тому зупинімося на аналізі тих праць, в яких дослідження культури виступає досить виразно. Природно, що кожна з конкретних дисциплін підходить до цього поняття відповідно до своїх завдань і обмежує його колом проблем, що є для неї найважливішими.

У відомій праці А. Моля “Соціодинаміка культури”, виданій у сімдесяті роки минулого століття, вказувалось на існування більш 250 визначень культури [3]. І все ж, незважаючи на рясноту наговореного навколо проблеми, є сенс зупинитися на тих позиціях, які відіграли певну роль у формуванні погляду на культуру як фундамент людського взаєморозуміння та духовності.

Актуальність дослідження. Проблема гуманізації вищої школи в Україні часто трансформується у проблему гуманітаризації, що пов'язано з прагненням нашої держави до створення засад інформаційного суспільства. Цей процес обумовлюється певними

© В.В. Орел 2013

чинниками. Перший із них полягає в тому, що, вивільняючи людей від рутинної інтелектуальної роботи, інформаційні технології “висувають на перший план творче прийняття рішень стосовно стратегії розв’язання тих чи інших проблем, що вимагає від суб’єктів діяльності дуже високого рівня загальної гуманітарної культури” [1]. Інший чинник пов’язаний із навчально-виховним процесом, його технологією. В сучасних умовах, коли відбувається постійне збільшення обсягів інформації, “немає сенсу здійснювати навчальний процес на основі передачі та засвоєння стандартного обсягу знань і формування стандартних навичок розв’язання проблем алгоритмічного характеру”. Дійовий підхід до вибудови навчально-виховного процесу вбачається у переході до евристично-пошукової моделі. Адже сьогодення потребує не стільки “людини, яка знає”, з незмінним світоглядом, скільки “людини відповідальної”, яка вміє “орієнтуватися у складних проблемах, осмислювати своє місце в суспільстві. Освіта повинна створити умови для формування вільної особистості, навчити її мислити, спілкуватися; це має бути особистість, яка розуміє інших людей, поважає їхню думку, вміє поступитися своїм “я” заради пошуку кращого рішення” [Там само, с.128].

Поряд із цим не можна не зважати на той факт, що сьогодні, в епоху динамічної зміни технологій, розширюються канали надходження інформації та її зміст, важко, та й неможливо, передбачити і дати ту суму знань, умінь і навичок, які зможуть забезпечити ефективну професійну діяльність фахівця протягом життя. У зв’язку з цим виникає потреба поряд із наданням певної суми знань і навичок навчити студента самостійно здобувати інформацію, використовувати її у повсякденній роботі. Необхідно навчити його відштовхуватися від уже існуючих результатів у напрямі до витоків пізнання, особистому доторкненню та переживанню значимого, яке постає у вигляді метафор, порівнянь, аналогій, тобто специфічному знанню про навколишній світ. Іншими словами, знання, що набуваються у процесі підготовки до професійної діяльності, мають забезпечувати “людині можливість її зустрічі з культурою, відкривати, а не закривати двері у світ трансцендентного, існуючого за межами свідомості, а отже, знання, які обертаються на “зростання душі” [2].

Аналіз літературних джерел. Традиційне для 60-70-х рр. уявлення про культуру як сукупність створених людиною матеріальних та духовних цінностей, як засіб ідейного збагачення людини (Ю.Лукін, О.Яковлев) змінювалося висуненням на перший план світоглядної (А.Швейцер), ціннісно-духовної (М.Чавчавадзе, М.Мамардашвілі), предметно-змістовної (В.Межуєв), життєтворчої (О.Лосєв), діяльнісної (Ю.Давидов, В.Давидович, Ю.Жданов, О.Загороднюк, М.Каган), семіотичної (Ю.Лотман) функцій.

Існують метафоричні визначення культури відомими її діячами, які підкреслюють смисл останньої в духовній близькості людей, в зусиллях людини бути самою собою (О.Блок, М.Реріх та ін.). М.Каган пропонує бачити в культурі “і якісну певність форм і засобів виживання людей” [4].

Глибокі зміни на рівні змісту культури як системи відношень людини і світу та змісту самої людини як суб’єкта цієї культури відбулись за два останні десятиріччя. Цікавими для нас в цьому аспекті є наукові праці київської філософської школи, що розглядають культуру не тільки як форму пізнання, але і як спосіб побудови життя людини завдяки досвіду сотень минулих поколінь. При цьому “культура не замінює історію, бо має особистісну структуру переживання, відтворення і трансформації історії в норми і цінності конкретних людей” [5]. У такий спосіб людина отримує статус культурного об’єкта.

Ці ідеї С.Кримського своєрідно змикаються з думками грузинського філософа М.Мамардашвілі: “Культура для мене є щось незворотне, що не можна нічим, у тому числі і знанням, умом, логікою замінити або відшкодувати, якщо її нема. Але і її можна легко зруйнувати” [6].

Поворот до людини через онтологічний підхід у філософії виводить вітчизняних вчених на розгляд культури, що розпізнається через стосунки людини з іншими людьми. І від того, як людина відчуває і поводить себе в культурі, залежить і існування самої культури. *Культура - це перш за все спосіб людського буття* [7].

На думку Є.Бистрицького, культура – “це стан прозоро ясних міжлюдських стосунків і розумного ставлення один до одного і до природи, що позбавлені деформуючого впливу різного роду натуралізацій, ... фетишизацій і т.п. ... Іншими словами, під сферою власне культурного життя розуміється така сітка міжособистісних зв’язків і стосунків людини з навколишнім, в якій люди здатні виступати суб’єктами своєї життєдіяльності, максимально контролювати і керовано змінювати ... умови і обставини власного буття” [Там само, с. 19].

Через культуру реалізується процес самодетермінації естетичного розвитку особистості. Це “ініціюється зміною смислової перспективи, що висуває на перший план суспільного світу *особистість і особистісну модальність* відношення людини до дійсності” [Там само, с. 9].

В.Малахов обґрунтував важливість морального аспекту культури, пов’язаного із категоріями гідності, честі, сорому як явищ душевного життя [Там само, с.114-115].

Таким чином, сучасна вітчизняна філософська школа віддала явну перевагу тому колу дефініцій, що знаходяться у річищі *особистісного* підходу до пошуків початку і сутності культури. Це і не дивно, адже її витoki знаходимо у київській релігійній філософській школі XIX ст., відомий зокрема іменами П.Авсенєва, С.Гогоцького, О.Новицького, П.Юркевича, в лекціях їх учнів - викладачів Київського університету кінця XIX - початку XX ст. С.Булгакова, О.Гілярова, О.Козлова, Є.Трубецького.

Виклад основного матеріалу. Шлях культури нескінченний і не має тієї межі, на якій можна зупинитися. Спираючись на знання, почуття, навички людей, культура є процесом обживання людиною світу, в якому вона в пошуках смислу свого існування змінює, формує, розвиває і себе, “суміжністю”, є вселюдське-універсальне та особистісно-індивідуальне. Пізнаючи і перетворюючи світ, людина пізнає і перетворює себе. Маються на увазі зміни в духовності індивіда, перш за все в його морально-культурному стані. Послідовно засвоюючи культурний досвід людства, індивід вдосконалює всі сутнісні сили - духовні, інтелектуальні, фізичні - в напрямі свідомої особистісної культурної еволюції. Результатом такого самовдосконалення стає сформованість у свідомості людини її особистісної сфери культури - світу культури, який розвивається і розвиває свої сутнісні потенції у процесі самореалізації. С.Мачеевич підкреслює, що “культура особистості - це характер і рівень індивідуального освоєння людиною минулих і актуальних цінностей, ступінь активності і вдосконалення свого внутрішнього духовного світу, гуманізація відношення до суспільства, інших людей, прагнення до творчості в усіх сферах життєдіяльності” [8].

Виступаючи характеристикою людини як міри її духовного, морального і професійного розвитку, культура “є кінець кінцем філософією самої людини, яка збагнула себе ... в якості справжнього деміурга дійсного світу” [9].

Близько до такого тлумачення підходить поширений у світовій та вітчизняній сучасній культурології діалогічний погляд на культуру, котрий базується на ідеї діалогу

культур (від М. Бубера до М. Бахтіна, В. Біблера та Ю. Лотмана). Основою ідеї є думка про те, що культура, замикаючись на суб'єкті (одиночному чи груповому) гасне, оскільки вона завжди має потребу в адресаті, співрозмовнику, партнері. Розвиток культури постійно потребує обміну цінностями. Місія культури - організувати естафету часів. Бути в культурі означає вступати в спілкування з минулим та майбутнім. Культура, як зазначає В.Біблер, стає формою буття і спілкування людей різних культур минулого, формою діалогу культур, створенням "світу вперше" [10]. Це означає, що всередині себе культура не усвідомлюється і тільки при взаємодії, діалозі різних культур стають зрозумілими принципи й особливості кожної окремої культури.

За визначенням педагогічного словника, методи – це способи педагогічних дій, за допомогою яких досягається засвоєння знань, відбувається формування відповідних умінь і навичок.

Педагогічні методи – це першочергова діяльність викладача, спрямована на розвиток позитивних рис студентів, формування їхнього світогляду та певних переконань. Частиною методу, його деталлю, що виявляється в окремих операціях мислення, моментах засвоєння знань, умінь і навичок, вихованні ціннісних ставлень, є прийом. Сукупність прийомів визначається як виховний засіб. Отже, метод – це система прийомів і засобів, які використовують для досягнення педагогічної мети.

Вибір педагогічних методів та прийомів залежить від різних чинників:

- мети та принципів навчально-виховного процесу;
- змісту та умов організації цього процесу;
- вікових та індивідуальних особливостей студентів;
- інтелектуальних можливостей студентів тощо.

З метою підвищення загальної культури студентів-економістів, формування у них творчого підходу до життєвих проблем, надання діяльнісного стану їхнім фізичним, моральним та інтелектуальним силам все частіше спостерігається звернення до активних та інтерактивних форм і методів.

Поняття "активні методи" з'явилося у вітчизняній і зарубіжній педагогіці у 20-30-х роках ХХ століття. Подальшого розвитку воно набуло у 60-х роках, що зумовлено появою педагогіки співробітництва, яка саме й базується на активних формах і методах співпраці суб'єктів навчально-виховного процесу. У 70-х роках активні методи увійшли до наявної на той час класифікації методів навчання і почали широко впроваджуватися в систему освіти.

Активними методами навчання вважаються методи, які стимулюють пізнавальну діяльність студентів, ґрунтуються насамперед на діалозі, передбачають вільний обмін думками з тієї чи іншої проблеми. В арсеналі цих методів превалюють такі, застосування яких можливо лише при високому рівні активності тих, хто навчається.

На користь застосування активних методів свідчать такі дані: при лекційному викладі матеріал запам'ятовується на 5 відсотків; метод читання забезпечує 10 відсотків засвоєння; застосування аудіо-візуальних методів сприяє запам'ятовуванню 20 відсотків навчального матеріалу, методу демонстрації – 30 відсотків, при організації групової роботи – 50 відсотків. На відміну від цього, активне навчання дає 70 відсотків засвоєння пізнавальної інформації.

У 80-х роках ХХ століття у вітчизняну педагогіку прийшов термін "інтерактивні методи". Термін "інтерактивний" походить від поєднання двох латинських слів: *inter* – між та *activ* – активний. Інтерактивними методами почали називати методи, що забезпечують комунікативну активність або взаємодію між учасниками спілкування.

Виходячи з того, що будь-який метод за своєю суттю може виступати в ролі інтерактивного, якщо передбачає суб'єкт-об'єктивну або суб'єкт-суб'єктивну взаємодію, розподілення методів на інтерактивні та неінтерактивні дуже умовне. Можна вести мову про міру активності або інтерактивності, що залежить від мети використання методів або прийомів, більш чи менш активну взаємодію учасників навчально-виховного процесу.

Серед основних завдань інтерактивних методів – введення учасників навчання в єдиний процес здобуття та засвоєння знань, створення позитивного емоційного фону, на якому відбувається навчання, тому що саме він є головною умовою вияву активності учасників навчального процесу. Застосування інтерактивних методів сприяє більш ефективному засвоєнню знань, дозволяє зробити невимушеним процес спілкування учасників взаємодії.

Філософський енциклопедичний словник визначає взаємодію як категорію, що відображає процеси впливу різних об'єктів один на одній, їхню взаємозалежність, зміну стану та взаємоперехід, „народження” одним об'єктом іншого.

Висновки. Взаємодія в освітньому процесі здійснюється у формі педагогічного спілкування, що розглядається як рівно активна взаємодія – діалог (полілог). Діалектика педагогічного спілкування – міжсуб'єктної взаємодії – це розвиток процесів уподібнення та відокремлення суб'єктів спілкування. Міжсуб'єктна взаємодія – діалог – спонукає учасників до особистісного розвитку, самовизначення, персоналізації, соціального ототожнення, інтеграції. За слушним зауваженням М.Бахтіна, „тільки в спілкуванні, у взаємодії людини з людиною розкривається „людина в людині” як для інших, так і для себе... Бути – означає спілкуватися діалогічно. Коли діалог закінчується, все закінчується” [11].

Таким чином, педагогічне спілкування можна визначити як діалог (полілог) на полімодульних рівнях (викладач – студент, студент – навколишній світ, викладач – навколишній світ тощо) у цілісному співбутті суб'єктів освітнього процесу.

Список літератури: 1. *Кремень В.Г.* Вища освіта і наука. Проблеми вищої школи // Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). - К.: Грамота, 2003. - С.100-130. 2. *Терещенко Ю.В.* Світ обертається довкола творців нових цінностей. Освіта як екзистенційний пріоритет України // Віче. - 2001. - № 6. - С.108-125. 3. *Моль Абраам.* Социодинамика культуры. - М.: Прогресс, 1973. - 406 с. – С. 35. 4. *Каган М.С.* Искусство как феномен культуры // Искусство в системе культуры / Сост. и отв.ред. М.С.Каган. - Л.: Наука, 1987. - С.6-22. 5. *Крымский С.Б.* Хронотипы и символы // Collegium. - 1993. - № 1. - С.21-32. 6. *Мамардашвили Мераб.* Осмелиться быть // Наше наследие. - 1988. - № 3. - С.22-27. 7. Бытие человека в культуре (опыт онтологического подхода). - К.: Наукова думка, 1997. - 175 с. 8. *Мачеевич С.С.* Культура личности - сущность и структура (Подход к системному анализу) // Культура и гуманизм. - М.: Изд-во АПН ЦК КПСС, 1991. - С.3-20. 9. *Межуев В.М.* Культура как проблема философии // Культура человека и картина мира / Отв.ред. А.И.Арнольдov, В.А.Кругликов. - М.: Наука, 1987. - С.300-331. – с. 330. 10. *Библер В.С.* От наукоучения - к логике культуры. Два философских введения в XXI век. - М.: Политиздат, 1991. – 413 с. 11. *Бахтин М.М.* Литературно-критические статьи. - М.: Художественная литература, 1986. - 541 с.

Bibliography (transliterated): 1. Kremen' V.G. Vishha osvita i nauka. Problemi vishhoї shkoli // Osvita i nauka Ukraїni: shljahi modernizacїi (Fakti, rozdumi, perspektivi). - K.: Gramota, 2003. - S.100-130. 2. Tereshhenko Ju.V. Svit obertat'sja dovkola tvorciv novih cinnostej. Osvita jak ekzistencijnij prioritet Ukraїni // Viche. - 2001. - № 6. - S.108-125. 3. Mol' Abraam. Sociodinamika kul'tury. - M.: Progress, 1973. - 406 s. – S. 35. 4. Kagan M.S. Iskusstvo kak fenomen kul'tury // Iskusstvo v sisteme kul'tury / Sost. i otv.red. M.S.Kagan. - L.: Nauka, 1987. - S.6-22. 5. Krymskij S.B. Hronotipy i simvoly // Collegium. - 1993. - № 1. - S.21-32. 6. Mamardashvili Merab. Osmelit'sja byt' // Nashe nasledie. - 1988. - № 3. - S.22-27. 7. Bytie cheloveka v kul'ture (opyt ontologicheskogo podhoda). - K.: Naukova dumka, 1997. - 175 s. 8. Macheevich S.S. Kul'tura lichnosti - sushhnost' i struktura (Podhod k sistemnomu analizu) // Kul'tura i gumanizm. - M.: Izd-vo APN CK KPSS, 1991. - S.3-20. 9. Mezhuev V.M. Kul'tura kak problema filosofii // Kul'tura cheloveka i kartina mira / Otv.red. A.I.Arnol'dov, V.A.Kruglikov. - M.: Nauka, 1987. - S.300-331. – s.330. 10. Bibler V.S. Ot naukouchenija - k logike kul'tury. Dva filosofskih vvedenija v NHI vek. - M.: Politizdat, 1991. - 413 s. 11. Bahtin M.M. Literaturno-kriticheskie stat'i. - M.: Hudozhestvennaja literatura, 1986. - 541 s.

УДК 378:37.032

В. В. Орел

ПРОБЛЕМЫ ГУМАНИЗАЦИИ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ В УКРАИНЕ

Статья посвящена формам и методам повышения общей культуры студентов-экономистов, формирования у них творческого подхода к жизненным проблемам, приведения в активное состояние их физических, моральных и интеллектуальных сил. Результатом такого самосовершенствования становится формирование в сознании человека его личностной сферы культуры – мира культуры, который развивает свои субъективные потенции в процессе самореализации.

Ключевые слова: будущие менеджеры, будущие экономисты, мотивация, педагогические условия, профессиональная социализация.

UDC 378:37.032

V. Orel

PROBLEMS OF A HUMANISATION OF THE HIGHER SCHOOL IN UKRAINE

Article is devoted to forms and methods of increase of the general common culture of students - economists, formation in them of the creative approach to vital problems, reduction an active condition of their physical, moral and intellectual forces. Result of such self-improvement becomes formation in consciousness of the person his personal sphere of culture which develops during self-realization.

Keywords: future economists, future managers, motivation, pedagogical conditions, professional socialization.

Стаття надійшла до редакційної колегії 21.12.2012